HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

HISTORICAL DEVELOPMENT OF UZBEKISTAN NATIONAL DANCE ART AND ITS ELEMENTS

Bisenova Shakhsanem
Nukus branch of the Uzbek State Institute of Music and Drama
1st year student of the "Ashula and Dance" educational direction
Scientific supervisor: Bayniyazov Jańabay Kengesbayovich
Assistant teacher of the Nukus branch of the Uzbek State Institute of Music and Drama

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada o‘zbek milliy raqs san’atining shakllanish va rivojlanish tarixi, hududiy raqs maktablarining o‘ziga xos xususiyatlari hamda soha rivojiga ulkan hissa qo‘shgan usta san’atkorlarning hayoti va ijodiy faoliyati tahlil qilinadi. Milliy raqs san’atimizning faxri bo‘lmish Farg‘ona, Buxoro va Xorazm raqs maktablarining uslubiy farqlari, Usta Olim Komilov, Tamaraxonim, Mukarrama Turg‘unboyeva kabi buyuk baletmeysterlarning faoliyati yoritilgan.

Аннотация: В данной научной статье анализируется история становления и развития узбекского национального танцевального искусства, специфика региональных танцевальных школ, а также жизнь и творческая деятельность выдающихся мастеров, внесших огромный вклад в развитие отрасли. Освещены стилистические различия Ферганской, Бухарской и Хорезмской танцевальных школ, составляющих гордость национального искусства, а также деятельность таких великих балетмейстеров, как Уста Алим Камилов, Тамараханум, Мукаррама Тургунбаева.

Abstract: This scientific article analyzes the history of the formation and development of Uzbek national dance art, the specific features of regional dance schools, as well as the life and creative activities of prominent artists who have made a huge contribution to the development of the field. The stylistic differences of the Fergana, Bukhara, and Khorezm dance schools, which are the pride of our national art, as well as the activities of such great ballet masters as Usta Olim Komilov, Tamarakhanum, and Mukarrama Turgunbaeva, are highlighted.

Kalit so‘zlar: Raqs san’ati, xoreografiya, milliy raqs, baletmeyster, Farg‘ona maktabi, Buxoro maktabi, Xorazm maktabi, Usta Olim Komilov, Tamaraxonim, Mukarrama Turg‘unboyeva.

Ключевые слова: Танцевальное искусство, хореография, национальный танец, балетмейстер, Ферганская школа, Бухарская школа, Хорезмская школа, Уста Алим Камилов, Тамараханум, Мукаррама Тургунбаева.

Keywords: Dance art, choreography, national dance, ballet master, Fergana school, Bukhara school, Khorezm school, Usta Olim Komilov, Tamarakhanum, Mukarrama Turgunbaeva.

KIRISH

Raqs san’ati insoniyat madaniyatining eng qadimiy, serjilo va go‘zal turlaridan biridir. Uning ko‘rinishi, qiyofalanishi va ifoda qilinishining g‘oyaviy mazmuniga qarab, raqsning insoniyat turmushiga naqadar chambarchas bog‘liqligini ko‘rishimiz mumkin. Raqs san’ati orqali kishilarning ishlab chiqarish mehnati bilan shug‘ullanishi, tabiat bilan kurashishi hamda ma’naviy tafakkuri anglanadi. O‘zbek xalqi necha asrlik boy madaniy merosiga ega bo‘lib, uning uzviy qismi bo‘lgan milliy raqs san’ati avloddan avlodga o‘tib, sayqal topib kelmoqda. Qadimdan xalq tomonidan sevib ijro etilib kelingan bu san’at turi dastlab ma’lum bir e’tibordan chetda qolgan bo‘lsa-da, keyinchalik

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

o‘zining asl qadr-qimmatini topdi. O‘zbek raqsi XX asr davomida xalq orasida bayram va marosimlar bilan bog‘liq holda an’anaviy va zamonaviy sahna talablari asosida qayta ishlangan shakllarda yashab keldi.

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi o‘zbek milliy raqs san’atining tarixiy taraqqiyotini, hududiy raqs maktablarining (Farg‘ona, Buxoro, Xorazm) o‘ziga xos xususiyatlarini chuqur o‘rganish hamda bu san’atni jahon sahnasiga olib chiqqan buyuk ustozlarning merosini ilmiy jihatdan tahlil qilishdir.

ASOSIY QISM

1. O‘zbek raqs san’atining shakllanish bosqichlari

Tarixiy jarayonlar shuni ko‘rsatadiki, qadim davrlarda xalq raqslariga va uni ijro etuvchi san’atkorlarga doim ham munosib e’tibor qaratilmagan, ko‘pincha ular turli tahdidlarga uchragan. Bunga qaramay, xalq san’atkorlari o‘z raqslari bilan oddiy xalqqa quvonch ulashganlar.

XX asrning boshlarida o‘zbek raqs san’ati rivojlanishning yangi bosqichiga qadam qo‘ydi. 1920-yillarning oxirlarida Muhiddin Qoriyoqubov boshchiligidagi badiiy truppada faoliyat ko‘rsatgan Usta Olim Komilov, Yusuf qiziq Shakarjonovlar iste’dodli yoshlarni o‘z saflariga oldilar. Aynan mana shu davrda Usta Olim Komilov o‘z shogirdlari Tamaraxonim hamda Mukarrama Turg‘unboyevalar bilan birgalikda professional o‘zbek raqs san’ati maktabining poydevorini yaratdilar. Ularning mashaqqatli mehnati, ijodiy izlanishlari natijasida keyinchalik "Bahor", "Shodlik", "Lazgi" kabi afsonaviy raqs ansambllari tashkil qilinib, butun jahonni lol qoldirdi.

San’atshunoslarning tahlillariga ko‘ra, o‘zbek raqs san’atida professional ijrochilik qadimdan mavjud bo‘lgan bo‘lib, turli bayram va sayllar professional san’atkorlarga bo‘lgan ehtiyojni oshirgan.

2. O‘zbek xalq raqs maktablari: Farg‘ona, Buxoro va Xorazm uslublari

O‘zbek raqs san’atining boyligi shundaki, uning tarkibida bir-biriga o‘xshamaydigan, mutlaqo o‘ziga xos va betakror hududiy maktablar mavjud. Bugungi kunda o‘zbek raqs san’atida asosan 3 ta yirik maktab: Farg‘ona, Buxoro va Xorazm raqs maktablari bor.

Farg‘ona raqs maktabi: Farg‘ona vodiysi raqslarida tabiat manzaralari va insonning ruhiy olami nihoyatda nafis usullarda kuylanadi. Yigitlarning tana harakatlari ulug‘vor tog‘larni, shiddatli dovullarni tasvirlasa, qizlarning qo‘l va tana harakatlari bahor tarovatini, gullarning ochilishini va mayin shabada esishini ifodalaydi. Farg‘ona raqs maktabida qo‘llarning harakati xuddi maysalar va barglarni mehr bilan silab o‘tgandek yumshoq va mayindir. Ustoz Mukarrama Turg‘unboyeva farg‘ona raqs maktabini maxsus tizimga keltirib, ulkan meros qoldirgan. Bu maktab doirasida asosan erkaklar ijro etadigan "Katta o‘yin", shuningdek, "Tanovar", "Munojot", "Andijon polkasi", "Rohat" kabi mumtoz va lirik raqslar dunyoga kelgan.

Buxoro raqs maktabi: Buxoro raqsi mahalliy musiqa va ohanglarga boyligi, aslzodalarga xos viqori bilan farqlanadi. Qomatning adl va tik tutilishi, shiddatli oyoq depsinishlari, keskin qo‘l harakatlari, panjalarning musiqaga mos qirsillatilishi hamda yelka titratmalari Buxoro uslubining asosini tashkil etadi. Gavdaning beldan tepa qismi orqaga viqor bilan tashlanishi xalqning o‘ziga xos mag‘rur xarakterini anglatadi. Buxoro maktabida xotin-qizlar ijrosidagi "Buxorocha" raqsi va asosan erkaklar ijro etadigan "Mavrigi" turkumlari eng mashhur hisoblanadi.

Xorazm raqs maktabi: Xorazm raqsi o‘zining juda chuqur tarixiy ildizlariga ega. Qadimiy Xorazm o‘yinlari to‘g‘risida zardushtiylikning muqaddas kitobi "Avesto"da ham ma’lumotlar berilgan.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Bu raqsda tirsaklar qisman bukilgan yoki to‘g‘ri, barmoqlar yuqoriga va pastga qaratilgan holatda bo‘lib, gavda orqaga tashlangan bo‘ladi. Raqsda barmoqlarni qarsillatish, g‘oz turib o‘ynash, gavda va yelkalarni titratish kabi elementlar har ikki jins ijrochilariga ham xosdir. Xorazm maktabining timsoli hisoblangan "Lazgi" raqsi 9 xil ko‘rinishga ega bo‘lib, bu asar asrlar davomida xalqning ongi va qoniga singib ketgan noyob durdonadir.

3. O‘zbek raqs san’ati darg‘alarining soha rivojidagi o‘rni

O‘zbek professional sahna raqsining poydevori buyuk baletmeysterlar va ijrochilarning fidokorona mehnati evaziga bunyod etilgan. Ular nafaqat ijrochi, balki tadqiqotchi, ustoz va madaniyat elchilari bo‘lganlar.

Usta Olim Komilov (1875-1954): O‘zbekiston doirachilarining piri-ustozi, birinchi o‘zbek baletmeysteri. U o‘zi yaratgan noyob doira usullariga tayanib raqslar sahnalashtirgan. 1927-1928-yillarda Tamaraxonim bilan hamkorlikda 120 ta usuldan tashkil topgan darslik yaratdi. Uning iste’dodi shunchalik yuksak ediki, 1935 yilda Londonda o‘tkazilgan xalqaro festivalda o‘zbek doira usullarini ijro etganida Buyuk Britaniya qirolichasi uni mo‘jizakor virtuoz san’atkor deb atagan va uning panjasidan gips nusxa olinib, London muzeyiga qo‘yilgan.

Tamaraxonim (Tamara Artyomovna Petrosyan, 1906-1991): O‘zbek sahna san’atini oyoqqa qo‘yishda katta qiyinchiliklarga qaramay maydonga chiqqan buyuk iste’dod egasi. 1935 yili Londonda usta Olim Komilov bilan birga qatnashib oltin medalni qo‘lga kiritgan. U raqs sahnasiga yuzlab qardosh va xorijiy xalqlar (jami 86 millat) qo‘shiq va raqslarini olib chiqib, jahon xoreografiya madaniyatini O‘zbekistonga, o‘zbek madaniyatini esa jahonga tanitdi.

Mukarrama Turg‘unboyeva (1913-1978): Usta Olim Komilov va Tamaraxonimlarning sodiq shogirdi, o‘zbek raqs maktabi asoschilaridan biri. 1957 yilda butun dunyoga tanilgan "Bahor" davlat raqs ansamblini tashkil qildi. Uning ijodida Farg‘ona uslubi asosida sahnalashtirilgan "Tanovar" va "Munojot" raqslari alohida o‘rin tutadi. "Tanovar" raqs-poemasi firoq, ishq va umid azoblarini , "Munojot" esa o‘zbek ayolining matonati, pok ishqi va ichki kechinmalarini ifodalovchi benazir san’at asarlariga aylangan.

Isohor Oqilov (1914-1988): Zamonaviy sahna raqs san’ati yaratuvchisi va yirik baletmeyster. Dastlab Buxoro raqs an’analarini o‘rganib ("Charhi du zonu", "Chilligi" va hk.) , keyinchalik "Shodlik" ansamblining bosh baletmeysteri sifatida ko‘plab ommaviy va yakka raqslarni sahnalashtirgan. U raqs san’atining xalqona ruhini sahnaga to‘g‘ri moslashtira olgan "Xalq raqslari ustasi" edi.

Roziya Karimova (1916-2011): O‘zbek raqs san’atining yirik amaliyotchisi va nazariyotchisi. Raqs harakatlarini metodik tahlil qilib, o‘zbek mumtoz raqs namunalarini yozib olish (xoreografiya) uslubiyotini ishlab chiqqan va "O‘zbek raqslari" kabi ulkan ahamiyatga ega bo‘lgan darsliklar yaratgan san’atshunos olima.

XULOSA

O‘zbek milliy raqs san’ati asrlar davomida xalqning og‘ir sinovlari, quvonchu dardi hamda mehnat faoliyati bilan hamohang ravishda rivojlanib keldi. Farg‘ona vodiysining maftunkor tabiatidan andaza olgan mayin harakatlar, Buxoro viqorini o‘zida aks ettirgan mag‘rur qadamlar va Xorazmning qadimiy olovli jo‘shqinligini o‘ziga mujassam etgan raqs maktablari bugun o‘zbek madaniyatining ajralmas va eng go‘zal qismiga aylangan.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Ushbu san’atning sahnaviy, professional darajaga ko‘tarilishi fidoyi va buyuk mutafakkir san’atkorlar – Usta Olim Komilov, Tamaraxonim, Mukarrama Turg‘unboyeva, Isohor Oqilov hamda Roziya Karimovalarning tinimsiz izlanishlari va jasorati mahsulidir. Ularning ijodiy laboratoriyasi, yaratgan asarlari va shogirdlariga qoldirgan an’analari bugungi kunda ham yosh avlod uchun dasturi amal bo‘lib xizmat qilmoqda. O‘zbekiston raqs san’ati kelajakda ham o‘zining milliy ildizlariga tayangan holda jahon sahnasida porlashda davom etishi shubhasizdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abraykulova N.E. Raqs san’ati asoslari. 60211900 - Xalq ijodiyoti (ashula va raqs) ta’lim yo‘nalishi talabalari uchun o‘quv qo‘llanma. Toshkent - "Donishmand ziyosi", 2023..

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.11.2018 yildagi PQ-4038-son qarori. O‘zbekiston Respublikasida milliy madaniyatni yanada rivojlantirish konsepsiyasi.

3. Avdeyeva L. O‘zbek milliy raqsi tarixidan. (Asardan olingan nazariy ma’lumotlar)..

4. Didro D. "Aktyor haqida paradoks". Xorijiy teatr tarixi.

5. Nover J.J. "Raqs va balet haqida bitiklar" asari.